

INGLIZ TILINI O‘RGANISHDA MAQOL VA IDIOMALARNING O‘RNI

<https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i03.084>

Obruyeva Gulchexra Xamrokulovna

Samarqand davlat chet tillar instituti, “Ingliz tili” kafedrası professori
gulchexraobruева1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola ingliz tilidagi maqol va idiomalarni o‘rganishga bag‘ishlangan. Maqol va idiomalarning kelib chiqishini ularning tarixisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Maqol va matallarning kelib chiqishiga ko‘ra, biz boshqa xalqlarning madaniyati, ijtimoiy yoki axloqiy muammolari hamda tilning lingvistik xususiyatlarini qiyoslashimiz mumkin. Tildagi maqol va idiomalar nutqning boyligi va bezagi hisoblanadi. Ayniqsa, maqollar u yoki bu xalqning madaniyati va turmush tarzini aks ettiradi, nutqni yanada ifodali va rang-barang qilishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: frazeologiya, idiomatiklik, matallar, maqollar, tilshunoslik, madaniyat, til, kollokatsiya, an‘analar, odatlar, xurofotlar

Аннотация. Данная статья посвящена изучению пословиц и идиом в английском языке. Происхождение пословиц и идиом невозможно представить без их истории. На основе происхождения пословиц и поговорок мы можем сравнивать культуру, социальные и нравственные проблемы других народов, а также лингвистические особенности языка. Пословицы и идиомы в языке считаются богатством и украшением речи. Особенно пословицы отражают культуру и образ жизни того или иного народа, помогают сделать речь более выразительной и яркой.

Ключевые слова: фразеология, идиоматичность, поговорки, пословицы, лингвистика, культура, язык, коллокация, традиции, обычаи, суеверия

Abstract. This article is devoted to the study of proverbs and idioms in the English language. The origin of proverbs and idioms cannot be imagined without considering their history. Based on the origins of proverbs and sayings, we can compare the culture, social or moral issues of other peoples, as well as the linguistic features of their languages. Proverbs and idioms are considered the richness and decoration of speech. In particular, proverbs reflect the culture and way of life of a particular nation and help make speech more expressive, vivid, and colorful.

Keywords: phraseology, idiomaticity, sayings, proverbs, linguistics, culture, language, collocation, traditions, customs, superstitions

KIRISH

Maqollar uzoq tarixga ega bo‘lib, ularning kelib chiqish manbalari turli-tumandir. Ular hayotning turli jihatlariga oid falsafiy g‘oyalarni mujassamlashtirgan ixcham va sayqal topgan ifodalardir. Maqollar kundalik tajribadan kelib chiqadi va xalqning jamoaviy donoligini aks ettiradi. Ular milliy o‘zlik, din, mifologiya, adabiyot, boshqa tillar, mashhur yozuvchilarning qarashlari hamda tarixiy voqealar bilan chambarchas bog‘liq. Maqollarning asosiy vazifasi tarbiyalash va maslahat berishdan iborat bo‘lib, ular hayotda qanday yo‘l tutish, boshqalar bilan qanday munosabatda bo‘lish kerakligini ko‘rsatadi. Ingliz tilidagi ko‘plab maqollar odob-axloq qoidalari va hayotiy qadriyatlarni o‘rgatadi. Shuningdek, ular insonlarga to‘g‘ri qaror qabul qilishda hamda odatiy xatolardan qochishda yordam beradi. Maqollar qisqa bo‘lgani sababli tez yodda qoladi va jozibador bo‘ladi, ko‘pincha ozgina so‘z bilan chuqur haqiqatni ifodalaydi.

Idiomalar ham maqollar singari turli guruhlariga ajratilgan. Ular ko‘pincha shaxs nomlari, tana a‘zolari, hayvonlar, ovqat, biznes, huquq, ta‘lim va boshqa sohalar bilan bog‘liq bo‘ladi. Artiklsiz yoki “any”, “some” kabi aniqlovchilar bilan kelmagan umumiy otlar ishtirokidagi idiomalar eng ko‘p uchraydigan turga kirmasa-da, ular muhim hisoblanadi. Bunday otlar shaxs, joy yoki predmetni umumiy va tavsiflanmagan holda ifodalash uchun ishlatiladi.

Ushbu maqola frazeologiya, stilistika, qiyosiy tilshunoslik, madaniyatshunoslik, tarix va psixolingvistika sohalaridagi olimlar hamda tilshunoslarning nazariy qarashlariga tayanadi. Tadqiqot jarayonida maqollar va ularning funksiyalarini yorituvchi kitoblar, ilmiy maqolalar va dissertatsiyalardan foydalanildi. Avval ta‘kidlanganidek, ingliz maqollari boy tarixga va keng ma‘no doirasiga ega. Ular grammatik, sintaktik va semantik tuzilmalarning turli shakllarini aks ettiradi. Maqollarni o‘rganish til o‘rganuvchilarga ingliz tili va madaniyatini yaxshiroq tushunishga yordam beradi, chunki ular an‘anaviy bilim, urf-odatlar va fikrlash tarzini o‘zida mujassamlashtiradi. Tarixan lotin tili maqollar orqali o‘rgatilgan, bugungi kunda ham maqollar samarali o‘qitish vositasi bo‘lib qolmoqda. Maqollar bir fikrning kontekstga qarab turlicha talqin qilinishini ko‘rsatishda ayniqsa foydalidir.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot frazeologiya, stilistika, qiyosiy tilshunoslik, madaniyatshunoslik, tarix va psixolingvistika sohalaridagi nazariy qarashlarga tayanadi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz maqollari quyidagi xususiyatlarga ega: Qisqalik va ixchamlik – maqollar “bir nafasda aytiladigan” darajada lo‘nda bo‘ladi (masalan: “Extremes meet”). Fonetik vositalar mavjudligi – qofiya, ritm va alliteratsiya keng qo‘llanadi (“Practice makes perfect”, “A little pot is soon hot”). Semantik chuqurlik – metafora, kinoya va paradoks elementlari uchraydi (“Easy come, easy go”). Didaktik funksiyasi – axloqiy me‘yor va qadriyatlarni mustahkamlaydi. Madaniy bog‘liqlik – ayrim maqollar universal xarakterga ega bo‘lsa, boshqalari muayyan madaniyatga xosdir.

MUHOKAMA

Maqollar nutqni jonlantiradi va ko‘pincha ingliz tilida so‘zlashuvchi madaniyatlar doirasida tushunarli bo‘ladi. Biroq ingliz maqollarining ko‘pchiligini boshqa tillarga bevosita tarjima qilib bo‘lmaydi, chunki bunda ma‘no yo‘qolib qolishi mumkin. Ba‘zilarining boshqa madaniyatlarda muqobili bo‘lsa-da, aksariyati o‘z ahamiyatini aynan madaniy kontekst orqali oladi. Masalan, idiomalar va maqollar tarjimada asosiy g‘oya saqlangani bilan, ko‘pincha ifodaning aniqligi va ta‘sirchanligi pasayadi. Kindstrand (1978) va Russo (1983) tadqiqotlariga ko‘ra [3, 147], buyuk olim sifatida tanilgan Aristotel ham o‘zining intellektual faoliyatining bir qismini maqollarni o‘rganishga bag‘ishlagan. U maqolni aniqlash uzoq yillardan beri murakkab masala bo‘lib kelganini, turli soha olimlari o‘rtasida bahs-munozaralarga sabab bo‘lganini ta‘kidlagan.

Aristotel davridan hozirgi kungacha maqollarni ta‘riflashga ko‘plab urinishlar bo‘lgan: falsafiy izlanishlardan tortib, aniq leksikografik ta‘riflargacha. Qadim zamonlardan beri maqollar va aforizmlar falsafiy fikr yuritishda muhim o‘rin tutgan va ularning ko‘pchiligi bugungi zamonaviy tillar va madaniyatlarda ham yashab kelmoqda. Maqollarning xususiyatlarini chuqurroq tahlil qilgan olimlardan biri Richard Chenevix Trench (1853) hisoblanadi. U maqolning uzoq yashashi va mustahkamlanishiga xizmat qiladigan uchta asosiy belgini ajratadi: qisqalik (shortness), mazmun (sense) va ta‘sirchan uslub (salt).

Trench fikricha, maqol nihoyatda ixcham bo‘lishi kerak, ya‘ni “bir nafasda aytib bo‘ladigan” darajada. Qisqalik maqolning esda qolishiga va ta‘sirchan bo‘lishiga xizmat qiladi. Uning so‘zlari bilan aytganda: “qisqalik – hazilning ruhi bo‘lsa, maqolning ham ruhi aynan qisqalikdir”. Ko‘plab maqollar bir necha so‘zdan, hatto bir bo‘g‘inli so‘zlardan iborat bo‘lsa ham, chuqur ma‘noni ifodalaydi. Masalan: “Extremes meet”. Biroq Trench maqolning qiymati faqat juda qisqa bo‘lishida emas, balki donolikni samarali ifodalash qobiliyatida ekanini ham tan oladi. Shuning uchun biroz uzunroq maqollar ham, agar o‘z vazifasini bajarsa, samarali bo‘lishi mumkin.

Mazmun maqolning ichki g‘oyasi, ya‘ni uning maslahat, kuzatuv yoki xulosasidir. Trench ba‘zan mazmun alliteratsiya kabi uslubiy vositalar uchun qurbon qilinishi mumkinligini tan olgan bo‘lsa-da, maqolning qudrati aynan uning ichki mazmunida ekanini ta‘kidlaydi. Masalan: “Live and learn” yoki “First think, then speak” kabi maqollar oz so‘z bilan chuqur hayotiy haqiqatni ifodalaydi. “Salt” – ta‘sirchanlik va badiiy joziba. “Salt” tushunchasi maqolning uslubi, hazili yoki ritorik jozibasini anglatadi. Tuz ovqatga ta‘m bergani kabi, bu “tuz” maqolga rang, keskinlik yoki yumor qo‘shadi. Maqol faqat ma‘lumot beruvchi emas, balki esda qoladigan va jozibador bo‘lishi ham kerak. Ularning qisqa va o‘tkir shakli nutqda, siyosiy chiqishlarda, adabiyotda, ommaviy axborot vositalarida tez qo‘llanishiga sabab bo‘ladi. Shuningdek, maqollar shunchalik “tayyor” ifoda bo‘lib ketadiki, go‘yo avtomatik tarzda qo‘llanadigan donolik parchalariga aylanadi.

Maqollar ko‘pincha ko‘p ma‘nolilikka ega bo‘lib, kontekstga kuchli bog‘liq bo‘ladi. Uslubiy jihatdan ular fonetik vositalar (qofiya, ritm, alliteratsiya: “Practice makes perfect,” “A little pot is soon hot”), semantik xususiyatlar (paradoks yoki kinoya: “Easy come, easy go,”

“The longest way around is the shortest way home”), hamda leksik belgilar (eskirgan yoki madaniy xos so‘zlar) bilan ajralib turadi. An’anaviy ravishda maqollar didaktik (tarbiyaviy) vazifani bajaradi. Ular avloddan-avlodga o‘tib keladigan umumiy donolik, axloqiy tamoyillar va madaniy qadriyatlarni saqlaydi. Tadqiqotchilar ta’kidlaganidek [5, 45–48], maqollar asosan so‘zlashuv nutqiga xos bo‘lib, og‘zaki va yozma muloqotda keng qo‘llanadi: ma’ruzalar, kitoblar, gazeta-jurnallar, sahna chiqishlari, ertaklar va she’riyatda. Ular turli vazifalarni bajaradi: dalilni mustahkamlash, maslahat berish, o‘ylantirish, ijtimoiy xatti-harakatni tanqid qilish, umumiy haqiqatni ifodalash yoki hatto insonning o‘z kamchiliklarini oqlash.

Qisqalik va ritm tufayli maqollar oson yodda qoladi va keng tarqaladi. Ular madaniyatning qadriyatlari, dunyoqarashi va turmush tarzini anglash uchun o‘ziga xos “oyna” vazifasini bajaradi. Sellers fikricha, maqollar “tinglovchini ajdodlari bilan qayta bog‘laydi” va madaniy xotirani saqlab qoladi. Samovar (1980) ham ko‘plab madaniyatlarda o‘xshash maqollar mavjudligini, bu esa insoniyatning umumiy tajribalarini aks ettirishini qayd etgan. Masalan, nemislarning “He who doesn’t honor the penny is not worthy of the dollar” maqoli va amerikaliklarning “A penny saved is a penny earned” maqoli pulni tejashning ahamiyatini ifodalaydi. Yaponiya va Xitoy kabi jimlik qadrlanadigan madaniyatlarda esa yapon maqoli “The quacking duck is the first to get shot” inson o‘zini ko‘z-ko‘z qilmasligi kerakligini, aks holda xavfga duch kelishini ogohlantiradi.

Bunday umumiy maqollar bilan bir qatorda, har bir madaniyat o‘z tarixiga, an’analariga va xurofotlariga bog‘liq bo‘lgan noyob ifodalarga ham ega. Madaniy jihatdan o‘ziga xos maqollar jamiyatning alohida ijtimoiy me’yorlari va tajribalarini aks ettiradi.

Quyida ingliz tilidagi ayrim keng tarqalgan maqollar va ularning ma’nolari keltiriladi:

“*If you can't beat them, join them*” – agar kimnidir yenga olmasangiz, u bilan hamkorlik qilganingiz ma’qul.

“*Birds of a feather flock together*” – o‘xshash odamlar bir-biriga yaqin bo‘ladi.

“*A chain is only as strong as its weakest link*” – guruhning kuchi eng zaif a’zosiga bog‘liq.

“*The best things in life are free*” – muhabbat, do‘stlik va oila sotib olinmaydi, ular bebaho.

“*Don't bite the hand that feeds you*” – sizga yordam bergan odamga zarar qilmang.

“*Familiarity breeds contempt*” – haddan tashqari yaqinlik hurmatning kamayishiga olib kelishi mumkin.

“*It's a man's world*” – jamiyatda erkaklar ustunligi va ayollarning duch keladigan muammolari haqida tanqidiy fikr.

“*One good turn deserves another*” – yaxshilik yaxshilik bilan qaytadi.

“*United we stand, divided we fall*” – birlik muvaffaqiyat uchun muhim.

Qadim zamonlardan beri ko‘plab tilshunoslar maqol nima ekanini aniq ta’riflashga harakat qilgan. Archer va Taylor ishlari bu borada muhim izlanish sifatida baholanadi, ular maqollarning umumiy tabiati va funksiyasiga e’tibor qaratgan. Biroq ulardan ancha oldin

Aristotel, Suqrot va Ptolemey kabi buyuk mutafakkirlar ham maqol tushunchasi bilan shug‘ullangan. Bu qiziqish zamonaviy ilmda ham davom etmoqda. Masalan, Neal P. Norrickning *How Proverbs Mean: Semantic Studies of English Proverbs* (Amsterdam: Mouton, 1985) asari muhim ilmiy xulosalarni beradi. Xuddi shuningdek, Alan Dundesning “On the Structure of Proverbs” asari ham ushbu mavzuga katta hissa qo‘shgan.

Maqollar ko‘pincha o‘ziga xos grammatik yoki sintaktik tuzilmalarga, metaforalarga, semantik belgilar va eskirgan so‘zlar kabi leksik markerlarga ega bo‘ladi. Ular intonatsiya o‘zgarishi, qofiya va alliteratsiya kabi fonetik xususiyatlarni ham namoyon etadi. Maqollarning qo‘llanilishi va ma‘nosi an‘ana, qo‘llanish chastotasi va takroriylikka bog‘liq.

So‘nggi yillarda Peter Grzybek, Herman va boshqa avstriyalik olimlar paremiologiyada (maqollarni o‘rganish fanida) empirik tadqiqotlar zarurligini ta’kidladilar. Ularning fikricha, tadqiqotchilar bugungi kunda ona tilida so‘zlashuvchilar tomonidan qaysi maqollar haqiqatan ham faol ishlatilishini aniqlashi kerak [2, 63–69].

XULOSA

Biz maqollarni sahna chiqishlari va adabiy asarlarda nutq va hikoyani yanada jonli hamda tushunarli qilish uchun ishlatamiz. Biroq maqollarni faqat nazariy model yoki tuzilma tahlili orqali ta’riflash endi yetarli emas. Zamonaviy tadqiqotlar demografik metodlarga, ya’ni so‘rovnomalar va batafsil statistik tahlillarga tayanishi kerak. Bu usullar bugungi kunda qaysi maqollar keng tanilgan va faol qo‘llanilishini aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, bu yondashuv zamonaviy davrda yangi maqollarning paydo bo‘lishini kuzatishga ham yordam beradi.

Maqollar har qanday davrda dolzarbligini yo‘qotmaydi. Shu sababli ularning turli jamiyatlarda — texnologik jihatdan rivojlangan hududlardan tortib, an‘anaviy qishloq turmush tarziga asoslangan jamiyatlargacha — qo‘llanilishini o‘rganish muhimdir. Bunday empirik tadqiqotlar turli tillar va madaniyatlar o‘rtasida umumiy bo‘lgan maqollarni ham aniqlashga yordam beradi.

Maqollardan foydalanish va ularni o‘rganish orqali biz til ko‘nikmalarini rivojlantiramiz va turli madaniyatlar haqida chuqurroq bilimga ega bo‘lamiz. Maqollar fikrni aniq va samarali yetkazishga yordam beradi. Shuningdek, ular kelajak avlodni tarbiyalashda ham muhim rol o‘ynaydi, yoshlarni dono va tafakkurli inson bo‘lib ulg‘ayishiga xizmat qiladi.

ADABIYOYLAR RO‘YXATI

1. Cowie A., Mackin R. *The Oxford Dictionary of Current Idiomatic English*. London: Oxford Univ. Press, 1985. – Vol. 1. – 576 p.
2. Foltz P. W., Kintsch, W., & Landauer, T. K. The measurement of textural coherence with Latent Semantic Analysis. // *Discourse Processes*, 1998. - № 25. – P. 285-307
3. Hornby A. S. *The Advanced Learners Dictionary of Current English*. – London: Longman, 1999. –678 p. (ALD)

4. Lehrer Adrienne. Proper Names. Linguistic Aspects. In: Asher R. E. (ed.): The Encyclopaedia of Language and Linguistics. Oxford: Oxford University Press, 1994. – Vol. 6. - pp. 3372–3374
5. Mill John S. A System of Logic. New York. Available (accessed September 2007).
6. Zhenya Practical English Language and Culture. Baoding: Hebei University Press, 2004. - 139 p.
7. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – 2-е изд. перераб. – Москва: Высшая школа, 1996. – 156 с.
8. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – Изд. 4-е, переработанное и дополненное. - М.: Русский язык, 1984. – 942 с. (АРФС)
9. Обруева Г.Х. О сдвиге имени собственного в разряд нарицательных слов во фразеологии английского языка. Вестник Челябинского государственного университета, (22), 2010. – С.100-102.
10. Обруева Г.Х. Функциально-семантический анализ фразеологических единиц с именами собственными (лингво-методический анализ) Иностранная филология: язык, литература, образование, 3(1 (66)), С. 69–71.
11. Обруева Г.Х. Инглиз тилидаги атоқли отларнинг фразеологик бирликлар структурасида ишлатилиши. Хорижий филология №2, 2021, С. 66-69.